KÁVÉHÁZ- ÉS ESZPRESSZÓNEVEK BUDAPESTEN (1920–1944)

Az I. világháború kitörését követően, 1914–15-ben a francia és angol vonatkozású budapesti kávéháznevek egy részét a háborús szövetséges országokra utalókra cseréltek fel az üzlettulajdonosok (*Ostende* > *Berlin, Francais* > *Ausztria, Boulevard* > *Vilmos császár, Windsor* > *Germania* stb.). A világháború névadásra gyakorolt hatása mutatkozott meg abban is, hogy a század korábbi éveihez képest megnőtt a motiválatlan elnevezések aránya a motiváltak ellenében. Az emlékeztető funkciójúak alkották ekkor az új kávéháznevek csaknem felét, miután megterheltségük 18,7 százalékponttal növekedett a század eleji gyakoriságukhoz mérten (pl. *Ferencz József, Habsburg, Hindenburg* [2]*, Báthory, Hazám, Hungária, Wekerle*). 1918–19-ből, a köztársaság és a Tanácsköztársaság rövid időszakából csak néhány, de a korra jellemző név ismert, a kommün alatt azonban új névadási módként megjelent a kávéházak számozása (HAVAS 2005).

Jelen dolgozat az előbb említett éveket követő és a II. világháború végéig tartó periódus üzletneveit tárgyalja.[1] A korszakból 645 budapesti kávéház- és eszpresszónevet gyűjtöttünk össze, közülük 452 az ekkor adott új üzletnév, vagyis az olyan név, amely nem az 1920-as éveket megelőző időkből öröklődött át vizsgált korszakunkra.[2] A korszak kávéház- és eszpresszóneveinek száma természetesen ennél több volt, a megnyitás után viszonylag gyorsan megszűnő üzletek egy része ugyanis feltehetőleg nem került be a különböző címtárakba, szakmai évkönyvekbe stb. Továbbá az 1920-as és az 1930-as évek közepéről nem állnak rendelkezésünkre kávéházi címlisták, így a névgyűjtés során ezen időközökből nagyrészt csak a kávés- és vendéglátó-ipari szaksajtó elszórt adatait tudtuk hasznosítani. (Az 1920–44 közötti periódus vizsgált neveinek legfontosabb forrásait a dolgozat végén közöljük.[3])

[1] Köszönetet mondunk SALY NOÉMI irodalom- és kávéháztörténésznek, aki megjegyzéseivel segített a dolgozat megírása során.

[2] A vizsgált nyelvi anyagba nem vettük fel a *bár, grill, mulató, varieté* stb. megjelölésű, kávéházként is üzemelő mulatókat, noha ezek sokszor ezen névrészek feltüntetése nélkül szerepelnek a kávéházak között a címjegyzékekben.

[3] A felhasznált forrásokban az egyes kávéház- és eszpresszónevek sokszor meglehetősen változatos helyesírással szerepelnek; egy-egy üzlet saját nyomtatványain, újsághirdetéseiben nem ritkán szintén eltérőképpen írt névalakokat találunk. Így ha közvetlen forrás (korabeli fénykép) ismerete hiányában nem tudjuk, hogy egy kávéház vagy eszpresszó neve milyen alakban szerepelt az üzlet portálján, csak a leggyakrabban előforduló írásváltozatot közöljük a nyelvi példáknál. Sok esetben azonban még ennek megállapítása is lehetetlen, ilyenkor több alakvariánst adunk meg. (Természetesen azt sem zárhatjuk ki, hogy egy-egy üzletnév írásképét az idő előrehaladtával módosították a tulajdonosok.) – A nevek helyesírás-ingadozásának az is oka lehetett, hogy nemegyszer magának a kávéháznak, eszpresszónak a cégtábláján is feltételezhetően hibásan volt feltüntetve a név. Erre utal, hogy a sok helytelenül írt üzletfelirat miatt az Országos Idegenforgalmi Hivatal egy, a vizsgált időszakból származó újsághír szerint készségesen vállalkozott a cégérek nyelvi „felülvizsgálatára", felhívást is intézett a vendéglátósokhoz, hogy feliratait elkészülte előtt mutassák meg azokat a hivatalnak (Magyar Szállodás és Vendéglős 1940. jún. 15: 5).

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2006.15 NÉVTANI ÉRTESÍTŐ 28. 2006: 129–48.

Kávéházak és eszpresszók a két világháború között. – Az I. világháborús időszakhoz hasonlóan az 1920-as évek elején is sorra zártak be a kávéházak, bankokká, üzletekké alakították őket, csak a nagyobbak, a forgalmasabb helyen lévők tudtak megélni (Magyar Kávésipar 1920. okt. 15: 5, 1921. márc. 15: 1–3, szept. 1: 6, okt. 15: 4 stb.). 1922 közepéig körülbelül 200 szűnt meg (Vendéglősök Lapja 1922. júl. 20: 9) a magas árak, közterhek, helyiségbérleti költségek miatt. 1923 szeptemberében a háború előtti több mint 300 helyett már csak körülbelül 200 kávéház üzemelt Budapesten, a zártkörűeket nem számítva pedig csupán közel 150 (Magyar Kávésipar 1923. szept. 15: 1). Az 1923-as mélypont után az élénkülő gazdasági élet következtében azonban ellentétes folyamat vette kezdetét, több régi kávéház felújítva ismét kinyitott, és újakat is alapítottak (Magyar Kávésipar 1924. jan. 15: 5, szept. 1: 5; 1925. júl. 1: 5, okt. 1: 6 stb.).

A húszas évek közepi fellendüléssel a kávéházak minden korábbi formája megjelent ismét, de új típus is feltűnt, az angol és amerikai típusú coffee bar. A sorra alakuló mulatókkal, kabarékkal a kávéházak is igyekeztek lépést tartani, ennek következtében általánossá váltak a café-restaurant-ok, a cigányzene háttérbe szorulása mellett a dzsessz és a tangó lett az uralkodó, römi- és bridzsszalonok, pingpongtermek nyíltak bennük a biliárdterem mellett. A háború előtti erős szellemi élet azonban már kevésbé volt jellemző – ekkor kezdtek megszűnni a művészkávéházak –, helyét inkább a tánc élvezete vette át, a kávéházak egyre inkább mulató jellegűvé váltak (BEVILAQUA 2: 1275, 1278; LESTYÁN 1955: 104–5). A harmincas évektől a gazdasági válság miatt viszont ismét a hanyatlás jelei mutatkoztak, a kávéházak elkezdtek más üzletágakba beolvadni a konkurenciaharc következtében, s ekkor jelentek meg az eszpresszók is mellettük. A Vigadó utcai *Quick* sikere nyomán az 1930-as évek végétől sorra nyíltak az ilyen üzletek, mivel kisebb befektetést, olcsóbb fenntartási költségeket igényeltek, és jövedelmezőbbnek is bizonyultak a kávéházaknál (GUNDEL–HARMATH 1979: 44–5, 199). Az utóbbiak száma a korszak végére, 1944-re nagyjából 150-re csökkent fokozatosan (MKÉ. 1944: 14–9).

Vizsgálatunkba az eszpresszókat is bevontuk, névanyaguk jellege ugyanis nem tér el a kávéházakétól lényegesen. A két intézmény nem is különült el élesen, több olyan üzletet találunk, amely egyszerre kávéház és eszpresszó is volt, valamint amely egy ideig kávéházként működött, ezt követően pedig eszpresszóként, vagy fordítva. Az Olaszországból elterjedő eszpresszókból 1939 nyarán még csupán 17 üzemelt a fővárosban (Fogadó 1939. jún. 15: 7), 1943 derekán számuk azonban már csaknem elérte az ötvenet (Fogadó 1943. jún. 15: 3, Magyar Szállodás és Vendéglős 1943. aug. 15: 5). Az eszpresszóipar nem számított önálló üzletágnak, a kávémérő ipar alá tartozott (PROHÁSZKA szerk. 1942: 165–6), az eszpresszók azonban egyfajta átmenetet alkottak a kávéházak és a kávémérések között, egy korabeli meghatározás szerint „külföldi mintájú modern kávémérések" voltak (Fogadó 1943. jún. 15: 3), jellemzően olasz kávéfőző géppel felszerelve.

A kávéház- és eszpresszónevek alapeleme. – A kávéház- és eszpresszónevekben két összetevőt: az üzlet fajtáját megjelölő alapelemet és egy megkülönböztető funkciójú elemet különíthetünk el (ez alól az *Espresso* eszpresszónév jelent kivételt, ahol pusztán az üzlettípust megnevező elem látja el mindkettő szerepét). Az előbbinek az üzletfeliraton való elhelyezését jogszabály írta elő. Még vizsgált korszakunk előtt rendelkezett többek között e tárgyban a 802/1907. számú törvényhatósági szabályrendelet; ennek

megfelelően a kávéházakat a tulajdonos nevét vagy cégét feltüntető táblán kívül a *kávéház* felirattal is el kellett látni (vö. HAVAS 2002: 17). Az I. világháborút követően azonban egyre jobban elszaporodtak a *bár* megjelölésű vendéglátó-ipari üzletek (Magyar Vendéglős- és Kávés-Ipar 1920. febr. 15: 2–4; Vendéglősök Lapja 1920. febr. 20: 1–3, 1921. dec. 5: 4), e megnevezés használatát a 93.118/1921. számú kereskedelemi és a 101.010/1921. számú pénzügyminiszteri rendelet vonatkozó szakaszai megtiltottak a kávéházak, vendéglők és más üzletek számára (MRT. 1921: 908, 1338).

A cégtáblák feliratát az 1922-es ipartörvény (XII. tc.) és annak végrehajtási rendelete, a 78.000/1923. számú kereskedelemi miniszteri rendelet szabályozta újból. Ennek értelmében az ipart ugyan csak kávéházi iparként volt szabad megnevezni, de az üzlet külső megjelölésére más elnevezést is lehetett használni, ha nem volt alkalmas megtévesztésre (a jogszabály nem részletezi, melyek lehettek ezek). A *buffet* szót viszont csak vendéglőkre lehetett alkalmazni (MRT. 1923: 682). E rendelkezéseket a későbbiekben sok üzlettulajdonos (nem csak kávés) nem tartotta be, ezért megsértésüket a kereskedelmi miniszter 1926. évi 60.186 számú rendelete kihágásnak minősítette, s egymillió koronáig terjedő összeggel tette büntethetővé (MRT. 1926: 637–8); a kereskedelemi és közlekedési miniszter 1938 májusában kiadott körrendeletével felhívta az iparhatóságokat, hogy szerezzenek érvényt e rendelkezésnek (PROHÁSZKA szerk. 1942: 104). Az ipartörvény végrehajtási rendeletének értemében a cégtáblán fel kellett tüntetni az üzlettulajdonos család- és keresztnevét is, egyesületek, cégek esetében pedig ezek nevét (MRT. 1923: 678–9).

A korabeli kávéházfényképeken látható (számos ilyet közöl pl. BEVILAQUA, a Budapesti Negyed 2004/1–2. száma és SALY 2005), a kávéházakon sok esetben a magyar mellett idegen nyelvi változatban is feltüntették a nevet, a fajtamegjelölő névelem idegen nyelvi megfelelőjét és az idegen nyelvi névsorrendet alkalmazva: *BUDAI OTTHON KÁVÉHÁZ – CAFÉ BUDAI OTTHON* stb. A századforduló időszakához hasonlóan (vö. HAVAS 2002: 18) a magyar és az idegen nyelvek eltérő névsorrendjét kihasználó feliratok is gyakoriak voltak ekkor, például *CAFÉ POZSONY KÁVÉHÁZ, CAFÉ RESTAURANT »BIZÁNC« KÁVÉHÁZ ÉTTEREM.* A címtárakban, újsághirdetésekben néha már el is marad a magyar alapelem, csak idegen szó utal az üzlet jellegére: *Caffé Revue, Kaffe Ciro, City caffé* stb. Az utóbbi példák többségében szereplő idegen nyelvi sorrend egyébiránt napjainkra is jellemzővé vált a kávéházak, eszpresszók körében (POSGAY 1997: 592).

A *kávéház* alapelem az üzlet profiljának megfelelően más fajtamegjelölő közszóval is társulhatott: *Hollywood kávéház és étterem; Rózsadombi étterem-kávéház; Svábhegyi cukrászda-kávéház; Looping kávéház és bar; Baross kávéház és grill; Bohém kávéház és mulató; Andrássy kávéház, söröző* stb. A korabeli címjegyzékekben, hirdetésekben tisztán idegen nyelvi alapelemek is kapcsolódnak egymáshoz a megkülönböztető elem mellett: *Lukács café-confiserie, Regent Café Restaurant, Café Clarisse Restaurant* stb.

A század vizsgált korszakunkat megelőző éveihez hasonlóan (vö. HAVAS 2002: 18, 2005: 214) néhány, az üzlet méretére is utaló *nagykávéház* összetett alapelem is előfordult ekkor, például *Abonyi nagykávéház, Stambul nagykávéház*. Az 1920-as évek elején egy *kávécsarnok (Zelmanovits)* és egy *nagykávé és tejcsarnok* megnevezésű kávéház *(Lipótvárosi)* is felbukkant egy rövid időre a fővárosban a korábban már említett néhány *bár* mellett (pl. *Liberté*), s pár *buffet* megjelölésű kávéház is működött (pl. *Adria*); az utóbbi üzletfelirat használatára legális keretek között csak akkor nyílt lehetőség, ha az

üzemeltető vendéglői iparengedéllyel is rendelkezett (Vendéglősök Lapja 1921. dec. 5: 4). A szabadtéri kávéházakra e korszakban is a *kioszk* megnevezés volt általános használt (*Horváth-kerti kioszk* stb.), ehhez a címtárak olykor hozzátoldják a *kávéház* szót (pl. *Hangli kioszk kávéház*). A forrásokban a kávéházak között néhány a kávémérésekre használt *kávéterem* alapelemű üzlet is szerepel az 1930–40-es években (*Corvin kávéterem* stb.), ezek azonban a kávémérések között is megtalálhatók, s eredetileg csak kávémérések voltak.

A TESz. és az EWUng. a magyarban ausztriai német eredetű *eszpresszó* első előfordulásaként 1940-es adatot közöl *(espresso)*. Az 'eszpresszóbár'-t és 'presszókávé'-t egyaránt jelentő német *Espresso* az olasz *espresso* ('presszókávé') átvétele (EWUng.). A vendéglátóipar-történeti szakirodalom szerint az első budapesti eszpresszó az 1937-ben nyílt *Quick* volt (GUNDEL–HARMATH 1979: 45, BODOR 1992: 3), s a névtani szakirodalom is ezt az adatot vette át (POSGAY 1997: 589–90); anyaggyűjtésünk során találtunk azonban egy eszpresszót *(Royal Espresso),* amely már tíz évvel korábban, 1927-ben vagy 1928-ban működött az Erzsébet körúti Royal Orfeumban (MKÉ. 1928: 40). Az 1930-es évek végétől egy *espresso kávészalon* (*espresso, kávészalón* formában is előfordul) megnevezésű eszpresszó is üzemelt *(Mocca),* és két *espresso kávéterem* is felbukkant a harmincas–negyvenes évek fordulóján.

A kávéház- és eszpresszónevek megkülönböztető eleme. – Az alábbiakban funkcionális-szemantikai szempontból (vö. HOFFMANN 1993: 30–1, 43–54) csoportosítjuk az 1920–44 közötti korszak új kávéház- és eszpresszónevei megkülönböztető elemét alkotó névrészeket (üzlet- és intézménynevek névrészeinek ilyen jellegű kategorizálást l. pl. KIS 1999: 324–5, PELCZÉDER 2005, BÖLCSKEI 2006), valamint a névrésztípusok megterheltségét összehasonlítjuk a századfordulótól az I. világháborúig tartó, valamint a világháború alatti időszak számottevőbb névrészfajtáinak gyakoriságával (a századelő kávéháznévi megkülönböztető elemeinek ilyen jellegű elemzését l. HAVAS 2002: 19–36, az utóbbi periódusét l. HAVAS 2005: 216–9; ezek adataira a későbbiekben már nem hivatkozunk külön). Ezt követően rövidebben a korszak összes üzletnévi megkülönböztető elemét is tárgyaljuk.

Névrésznek tekintjük HOFFMANN (1993: 43) nyomán a név minden olyan egységét, amely a megjelölt denotátummal kapcsolatos bármiféle szemantikai jegyet kifejez a névalkotás szituációjában. A névrész természetesen nem esik egybe feltétlenül a lexikai egységgel, például a *Városi Szinház* kávéháznévi megkülönböztető elem egyrészes funkcionális szempontból, ugyanis csak lokalizáló szerepű, arra utal, hogy a megnevezett üzlet a Városi Színház közelében volt. (A névrészek tárgyalása után a funkcionális-szemantikai szempontból összetett megkülönböztető elemekre is kitérünk. Ezek száma egyébiránt nem nagy, így a nevek megkülönböztető eleme és az azokban foglalt névrészek csoportjainak megterheltsége között nincs számottevő eltérés.)

Névrész-kategorilázásunknál felhasználtuk HOFFMANN ISTVÁNnak (1993: 45–6) a helynevek funkcionális-szemantikai elemzésére, valamint MEZŐ ANDRÁSnak (1970) a mesterséges helynevek motivációs összefüggéseinek tipizálására kidolgozott rendszerét.

A megkülönböztető elemekben található névrészeket két nagyobb csoportra osztjuk: az egyikben a névrészfunkció kapcsolatban van denotátummal, a másikban nem; az előbbieket motivált, az utóbbiakat motiválatlan névrészeknek nevezzük. E terminusokat csupán rövidségük miatt alkalmazzuk, valamilyen formában ugyanis minden név motivált, hiszen

például a mindenkori névadás igazodik a már meglévő névrendszerhez, a nevek alapjául pedig a nyelv már létező szókészlet- és morfémaállománya szolgál; a motivált és motiválatlan nevek éles elkülönítése pedig azért sem helyénvaló, mivel az elnevező az elnevezettel kapcsolatos névadó vonások közül is szabadon választhat, vagyis a motivált nevek szintén önkényesek (vö. J. SOLTÉSZ 1979: 24–6, HOFFMANN 1993: 21–6).

1. A vizsgált korszak új üzletneveinek megkülönböztető elemei 465 névrészt tartalmaznak, közöttük az I. világháborús korszakot követően újból a motiváltak dominálnak, azonos előfordulási aránnyal, mint a századelőn (266; 57,2%).

1.1. Az üzlet fajtáját megjelölő névrészből csak egy fordul elő (0,2%): *Espresso.* Az I. világháború előtti időszakéval megegyező, elenyésző arány nyilvánvalóan azzal magyarázható, hogy ekkor is sok kávéház, eszpresszó működött egy időben, s ezek azonosítását megnehezítették volna az ilyen elnevezések. (Noha ezt az eszpresszónevet a megkülönböztető elemek között tárgyaljuk, valójában egyetlen névrész látja el esetében a megkülönböztető és az alapelem funkcióját.)

1.2. Az üzlet valamely tulajdonságát, jellegzetességét kifejező új névrészek a két világháború között alkotják a legnagyobb csoportot (24; 5,2%).

1.2.1. A *Kis* névrész (5; 1,1%) a kávéház méretére utal (pl. *Kis Baross, Kis Kárpáthia, Kis Népopera*). Kizárólag összetett megkülönböztető elemekben fordul elő ebben a korszakban is, s mindig olyan névrészhez kapcsolódik, amely már más, a korszakban Budapesten üzemelő kávéház nevében szerepel (ehhez vö. BOZSIK 1993: 137).

1.2.2. Az üzlet építészeti kialakítását, épületének jellegét is megjelölheti a névrész (6; 1,3%): *Pavillon, Svábhegyi terrasz, Tóterrasz, Villa* stb.

1.2.3. A századelő periódusához hasonlóan ekkor is találunk *Szalon* elnevezésű kávéházat (2; 0,4%). A névrész az üzlet berendezésére, belsőépítészeti kiképzésére vonatkozhat: a 19–20. század fordulója kávéházainak egyik, az arisztokrata szalonokat, nagypolgári díszszobákat utánzó típusa átmentődött a két világháború közötti időszakra is, annak fényűzésével, díszes ornamentikai megoldásaival, tükreivel stb. együtt (PAP 2001: 72–3).

1.2.4. A kávéház működése kezdetének viszonyított idejét fejezi ki az *Új* névrész az *Új-Bizánc* megkülönböztető elemben (a korábbi *Bizánc* kávéházat nevezték így el a tulajdonosváltás után).

1.2.5. Az üzlet jellegzetes profiljára szintén utalhat a névrész: *Music*.

1.2.6. A névrész vonatkozhat a kávéházban, eszpresszóban kapható árura (5; 1,1%): *Mocca* (3), *Sandwich, Zóna* (az utóbbi eszpresszónév feltehetőleg az olcsó, kis adag zónaétellel kapcsolatos).

1.2.7. A *Bellevue* és *Belvedere* névrész az üzletből nyerhető kilátásra utalhat (a kávéházak parkra néztek, az előbbi a Horváth-kertre, az utóbbi a Szilágyi Erzsébet fasorra).

1.2.8. A felszolgálás jellege is lehet a névadás alapja: *Presto, Quick.* Mindkét üzlet eszpresszó volt (az előbbi később kávéház lett), nevük feltehetőleg a gyorsabb kiszolgálásra utalt, ez volt ugyanis ezen automatizált üzletek és a kávéházak között az egyik lényeges különbség (vö. BODOR 1992/2001: 204).

1.3. A motivált névrészek uralkodó csoportját az üzletnek valamilyen külső körülményhez, élőlényhez, helyhez stb. való viszonyára vonatkozó névrészek teszik ki, az egész névrészállománynak is több mint felét adva (241; 51,8%).

1.3.1. 83 névrész (17,8%) személyre, személyek csoportjára utal: a kávéház, eszpresszó jellegzetes látogatóit, illetve tulajdonosát, üzemeltetőjét jelöli meg.

1.3.1.1. A kávéház jellemző látogatóira vonatkozó névrészek alkotják a kisebb alcsoportot vizsgált időszakunkban is (8; 1,7%). A törzsközönség foglalkozását jelöli meg a *Technikus* névrész, mely egy diákhely neve volt (Magyar Kávésipar 1921. okt. 15: 4). A vendégkör meghatározó társadalmi rétegére utal a *Polgár* és a *Polgári* (3) névrész, míg vallására a *Keresztény* a *Keresztény Polgári* kávéház funkcionálisan összetett megkülönböztető névelemében, mely üzletet így népszerűsített a Keresztény Behozatali Társaság hirdetése: „A társaságunk által alapított Keresztény Polgári Kávéház és Étterem […] húsvét első napjával megnyílik. Kérjük azon keresztény polgárokat, akik ezen kávéház […] tagjaivá lenni óhajtnak, szíveskedjenek […] beiratkozni, mivel ezen helyiség látogatása csak tagsági igazolvánnyal van megengedve” (Magyar Vendéglős 1920. ápr. 1: 5). Feltehetőleg a vendégek etnikumára vonatkozik a *Magyar-bolgár* névrész, a Dimitroff Dimitri üzemeltette kávéház ugyanis a Lónyay utcai bolgár kápolna (BpC. 1922–23: 44) szomszédságában volt; stb.

1.3.1.2. A kávéház, eszpresszó tulajdonosára, üzemeltetőjére vonatkozó névrészek jelentik a nagyobb alcsoportot, s az egész névrészanyaghoz mérten is jelentős típust alkotnak (75; 16,1%). Az idetartozó névrészek aránya csökkent a század elejéhez és az I. világháborús évekhez képest, amiben talán szerepet játszott az is, hogy a tulajdonosok, bérlők között a magánszemélyek mellett ekkor már egyre nagyobb arányban találunk cégeket, gazdasági társulásokat. (A névanyag gyűjtése során azonban leltünk 19, a forrásokban csak a tulajdonos neve és a működési hely megjelölésével szereplő üzletet, nevük sajnos nem ismeretes. Döntő részük valószínűleg üzemeltetőjük nevét viselte, így az ebbe a csoportba sorolandó névrészek aránya feltehetőleg nagyobb lehet.)

1.3.1.2.1. A legtöbb ilyen névrész (64; 13,8%) a tulajdonos vagy a bérlő személynevéből keletkezett. Leggyakrabban családnévből vált e korszakban is névátvitellel megkülönböztető névrész (47; 10,1%): *Balázs* (< Balázs Ignác [MKÉ. 1933: 26]), *Bergmann* (< Bergmann Hermann [BpTel. 59]), *Bohuniczky* (< Bohuniczky Rezső [BpTel. 69]), *Edy* (< Edy Margit [BpKC. 555]), *Keszler* (< Keszler Manó [BpC. 1922–23: 875]), *Lakatos* (< Lakatos Gyula [MKÉ. 1944: 16]), *Markovits* (< Markovits Lajos [Kávések Lapja 1934. jan. 3: 6]), *Móric* (< Móritz Károlyné [MKÉ. 1926: 70]), *Pozsgay* (< Pozsgay Endre [MKÉvk. 30]), *Vasadi* (< Vasadi Géza [Magyar Kávésipar 1925. okt. 1: 6]), *Vitéz* (< Vitéz Miklós [Vendéglátóipari Szemle 1942. nov. 1: 4]), *Zsigmond* (< Zsigmond László [MKÉ. 1932: 40]) stb. A *Hugó* kávéháznévi megkülönböztető elem esetében (0,2%) keresztnév utal a tulajdonosra (Krausz Hugóra [BpC. 1922–23: 874]). Találunk olyan, az alapelemmel birtokos jelzős szerkezetet alkotó megkülönböztető elemeket (13; 2,8%), ahol a kávéház, eszpresszó tulajdonosának teljes neve tűnik fel ebben a szerepben (pl. *Annau László espresso kávéterme, Mayer István kávéháza*). Néhány (3; 0,6%) esetben nem tudtuk megállapítani, a tulajdonos személynevének mely eleme(i) vált(ak) üzletnévrésszé, ugyanis hol a családnév, hol pedig a család- és a keresztnév együtt szerepel a forrásokban megkülönböztető elemként: *Pápa Zoltánné ~ Pápa, Polyák László ~ Polyák* stb.

1.3.1.2.2. A századelő és a világháború korszakához képest nagyobb arányban tölti be a tulajdonosra utaló funkciót az üzemeltető cég neve, de még így is elenyésző mértékben (11; 2,4%). *Budapesti Központi Általános Tejcsarnok kávéháza* névvel nyolc üzlet is működött a vállalat kezelésében az 1930-as években (néhánynak a neve később újabb, helymegjelölő névrésszel egészült ki), közülük három *Budapesti Központi Élelmezési Rt.* névrésszel nevében fogadta vendégeit az 1940-es évek elején.

1.3.2. A lokalizáló névrészek alkotják a kávéháznak, eszpresszónak valamilyen külső körülményhez való kapcsolatára utaló névrészek második, népesebb csoportját, a századfordulós és az I. világháborús korszakbeli arányt meghaladva a teljes névrészállomány több mint harmadát képviselve (158; 34%). Ez a megterheltség a húszas–harmincas évek budapesti helymegjelölő mozineveinek a gyakoriságát (24%) (HAVAS 1997: 584) szintén felülmúlja. De más intézményeknél is nagy számban találunk ekkor ilyen neveket: az 1930-as évek Budapestjén a közterületi elnevezések, épületek a korábbiakhoz képest sokkal több patikanevet motiváltak (ÖRDÖG 1996: 58), a szintén nagyváros Hamburg 121 gyógyszertára közül pedig 51 viselte valamilyen utca, városrész nevét 1937-ben (HAGEN 1969: 1639).

1.3.2.1. Legtöbbször valamilyen helynévi elem fejezi ki a lokális viszonyt (79; 17%).

Egy, a Vámház körút elején lévő kávéház egy ideig *Duna* néven üzemelt a folyó közelében. A *Tóterrasz* kávéház pedig a Városligeti-tónál volt.

23 névrész (4,9%) azt a városrészt jelöli, ahol az üzlet működik: *Belvárosi, Budai* (2), *Erzsébet* (a városrész nevében szereplő *város* szó elvonásával), *Erzsébetvárosi, Svábhegyi* (3), *Tabán* stb. Nem hivatalos elnevezés is válhatott névrésszé: *City* (4; mindegyik üzlet a Lipótvárosban volt).

Az ide tartozó névrészek többsége (54; 11,6%) e korszakban is arra a közterületre utal, ahol (47) vagy amelyeknek közelében a kávéház, eszpresszó üzemel. Az utca, tér stb. motiválta üzletnévrészek nagy aránya nem meglepő egy olyan nagyvárosban, mint Budapest; például az ír kocsmák esetében is megfigyelhető, hogy a falvakkal, kisvárosokkal szemben a nagyvárosi területeken az utcanevek erős hatást gyakorolnak az üzletnevekre (MAC AODHA 1995: 63). Legtöbbször a közterület nevének megkülönböztető elemét használták fel üzletnévi megkülönböztető névrészként: például *Abonyi* (Abonyi utca), *Béke* (az angyalföldi Béke utcához volt közel a kávéház), *Erkel* (Erkel utca), *Hunyadi* (az üzlet a Hunyadi, a mai Vajdahunyad utcától egy sarokra működött), *Jókai* (Jókai utca), *József* (József utca), *Margit* (Margit körút), *Mária Terézia* (Mária Terézia, ma Horváth Mihály tér), *Melinda* (Melinda út), *Sándor* (Sándor, ma Bródy Sándor utca), *Thököly* (Thököly út), *Verpeléti* (Verpeléti, ma Karinthy Frigyes út) stb. Ritkább esetben a közterület nevének alapeleme is bekerülhetett az üzletnévbe (13): *Boráros téri, Józsefkörúti, Teleki-téri* (ma Teleki László tér) stb. Egyelemű közterületi név is előfordult ilyen funkcióban *(Oktogon),* s nem hivatalos elnevezésből is vált kávéháznévi megkülönböztető elem, például *Boulevard* (az Erzsébet körúton), *Corso* (2; a belvárosi Petőfi Sándor utcában, ill. a Kálvin térnél).

1.3.2.2. A helymegjelölő névrészek második, kisebb alcsoportját alkotó névrészek (76; 16,3%) olyan épületre, építményre, intézményre utalva látják el a lokalizáló funkciót, amely az üzlet mellett, közelében van, vagy amelyben az működik. (E névrészeknek ebben a korszakban a legnagyobb az aránya, amiben szerepet játszik az is, hogy viszonylag sok valamilyen másik intézményen belül lévő s nevét a befogadó intézményről nyerő

kávéház, eszpresszó üzemelt ekkor.) Például *Budavár:* a kávéház a Széna téren, a budai vár aljában volt; *Csarnok:* a Batthyányi téri vásárcsarnoknál működött; *Gellért-fürdő:* a fürdő kávéháza; *Lánchid:* a híd budai hídfőjénél üzemelt; *Marocco ~ Marokkó:* az Erzsébet téri egykori Marokkói udvar nevű házról a századfordulóhoz hasonlóan ekkor is neveztek el egy, az épületben lévő eszpresszót; *Polo ~ Poló:* az 1928-ban kialakított margitszigeti lovaspólópályáknál lévő klubházban volt; *Sportcsarnok:* a Millenáris Sporttelep mellett működött; *Tőzsdepalota:* a tőzsde Szabadság téri épületében üzemelt; *Turf* és *Versenytér ~ Versenytéri* (egyazon kávéház nevei): a Kerepesi úti új lóversenytérrel szemben helyezkedett el; *Új-Csarnok:* a Garay téren 1931-ben megnyílt új, zárt vásárcsarnok mellett működött (az *Új* lexéma itt nem külön névrész).

E névcsoportba tartozó egyik üzletnévhez kapcsolódó érdekesség, hogy a Horthy Miklós, ma Bartók Béla úti, 1910-ben nyílt, a közeli Hadik-kaszárnyára utaló *Hadik kávéház* nevének megkülönböztető elemét az 1930-as évek közepén *Hadik Laktanyá*-ra bővítették, mivel Hadik András leszármazottai tiltakozni kezdtek amiatt, hogy egy kültelki kávéház viseli felmenőjük nevét. Senki nem emlegette azonban így, sőt Karinthyék körében, amelynek törzshelye volt e kávéház, a *Verpeléti* név terjedt el, utalva a közelben lévő Verpeléti (ma Karinthy Frigyes) útra, ahol 1920-tól több mint tíz éven át lakott az író (SALY 2005: 179); az útról egyébiránt később hivatalosan is elneveztek egy, az utcában lévő kávéházat, mint korábban láthattuk.

Számos névrész valamilyen társaságra, intézményre utal, például *Athenaeum:* a kávéház a Miksa, ma Osvát utcai Athenaeum nyomda közelében volt; *Casino* (4): a Lipótvárosi Társaskör mellett, a Lipótvárosi Polgári Kaszinó épületében, illetve a Nemzeti Kaszinóhoz közel stb. működtek; *Hunnia:* a Hunnia Filmstúdió Gyarmat utcai műtermével szemben üzemelt. A 20. század elejéhez hasonlóan e korszakban is több üzletet neveztek el különböző szórakozóhelyek után; például *Eldorádó:* az azonos nevű, Népszínház utcai mozi mellett volt; *Kis Népopera:* a névrész nem a mai Erkel Színházra, az egykori Népoperára utal, azt ugyanis a kávéház elnevezésekor már Városi Színháznak hívták, hanem a vele egy épületben lévő, Népszínház utcai Népopera kávéházra; *Orfeum* (2): az egyik a Moulin Rouge mellett, a másik a Royal Orfeumban működött; *Vig:* a Vígszínház közelében üzemelt.

1.3.2.3. Néhány névrész az üzlet környezetének jellemző növényzeti viszonyára vonatkozik (3; 0,6%), például *Fasor:* a Vilma királynő útnál, a mai Városligeti fasornál üzemelt a kávéház, azonban a névrészt az előző nagyobb csoportba is besorolhattuk volna, mivel a Vilma királynő utat 1921-ig, a kávéháznév felbukkanása előtt pár évvel még hivatalosan is Városligeti fasornak nevezték; *Park:* a Stáhly és a Gyulai Pál utca sarkánál lévő kis parkos résznél volt.

2. A névrészek másik jelentősebb csoportjának jellemzője, hogy a névrész funkciója nincs kapcsolatban a denotátummal. E motiválatlannak nevezett névrészek aránya (185; 39,8%) az I. világháború időszakát követően lecsökkent, a századelőhöz hasonlóan számottevően kisebb lett a motiváltakénál.

2.1. Az úgynevezett konvencionális funkciójú (vö. HOFFMANN 1993: 50; l. még HELLFRITZSCH 1987/1996: 385–6) névrészek megterheltsége (33; 7,1%) az I. világháború alatti csökkenést követően közel akkora, mint a századelőn. Ezeknél a névadás mögött húzódó motiváció a konvencionális névtípusokhoz való igazodás, ugyanis kialakult hagyo-

mánya van annak, milyen jelentéskörből kerülhetnek szavak a különböző denotátumtípusok neveibe (ilyenek pl. a női keresztnevek többek közt a divatáru-kereskedések vagy a virágüzletek, szépség- és fodrászszalonok elnevezésében [vö. pl. BÍRÓ 1985: 239, 243; WILHELM 1988: 64; HÄRMÄ 2000: 112–3]).

2.1.1. Néhány cégérnévszerű névrészt, köztük a cégérekre jellemző állat-, növény- és égitestnevet a század elejéhez hasonlóan most is találunk az üzletnevek között, de arányuk nem jelentős (8; 1,7%): *Colibri, Gyopár, Kis törpe, Meteor, Nefelejcs* stb.; és szintén idesoroltuk a cégérneveket utánzó *Pikk Ász* és *Joker* névrészt. (A növény- és állatnevek ugyanakkor a század folyamán később igen meghatározóvá váltak az eszpresszó- és általában a vendéglátó-ipari elnevezésekben; vö. pl. POSGAY 1980: 242, 1997: 591–2; J. SOLTÉSZ 1981a: 410.)

2.1.2. Jellemzők voltak a 19. században az üzletek (CSATKAI 1971: 27), illetve a 20. század elején például a mozik közt (HAVAS 1997: 582) a görög–római mitológiai alakokról kölcsönzött elnevezések, mely szimbolikus, heraldikai eredetű nevek a 18. század végén és a 19. század elején a magyarországi patikák körében is megjelentek (ÖRDÖG 1996: 56). Az antikvitáshoz kapcsolódó ilyen elnevezések azonban e periódusban gyakorlatilag eltűntek a kávéházak portáljáról, mindössze egy ilyet lelünk az új névrészanyagban (0,2%): *Merkur ~ Mercur*. (A *Victoria* is tartozhatna ide, de más lehetséges névadási motiváció[ka]t is feltételezve a meghatározatlan névrészek közé soroltuk.)

2.1.3. Az I. világháborús korszakhoz viszonyítva közel háromszorosára nőtt a névrészek között az egyfajta előkelőséget kölcsönöző úgynevezett üzletnévi nemzetközi vándornevek aránya (24; 5,2%), melyek többsége máig is népszerű intézménynév (vö. pl. LINNEMAN–FETHER 1964: 197, BOZSIK 1993: 131–2, OTTO 1993: 322): *Capitol, Colonial, Elite* (3), *Etoile, Favorit, Grand* (2), *Majestic* (2), *Regent, Kis-Royal, Star* stb. Ilyen idegen elnevezéseket a húszas–harmincas években elég nagy számban találunk a budapesti mozik közt (HAVAS 1997: 585).

2.2. A névrészállomány jelentős típusát testesítik meg az emlékeztető funkciójú névrészek (131; 28,2%), noha gyakoriságuk nagymértékben csökkent az I. világháború időszakához képest.

2.2.1. Az emlékeztető névrészek egyik nagyobb csoportjának, a nemzeti értékeket felidéző és hazafias érzéseket kifejező névrészeknek az aránya (45; 9,7%) csaknem felére mérséklődött az I. világháború periódusához mérten, de még így is valamelyest számottevőbb típust képviselnek, mint az 1920–30-as évek ilyen jellegű budapesti mozinevei (7,3%) (HAVAS 1997: 585). Megterheltségük ugyanakkor lényegesen kisebb, mint például a két világháború közötti időszak hatóság által adott magyar helynévi és történelmiszemély-névi eredetű hivatalos utcaneveinek a gyakorisága (vö. pl. URBÁN 1978: 10–1, LAKATOS 1989: 33–4).

2.2.1.1. A névrész utalhat magyar történelmi alakra, művészre (10; 2,2%): *Bocskai, Corvin* (5), *Esterházy ~ Eszterházy, Munkácsy, Toldi* stb. A közterületi elnevezéseken keresztül (kétszeres névátvitellel) ennél több ilyen név (19) került az üzletnevekbe a lokalizáló kávéház- és eszpresszónévrészek révén; azoknál a vendéglátó-ipari intézményeknél, amelyek személynévi eredetű elnevezéssel rendelkeznek, e közvetett névadás később is meghatározóbb volt, mint a puszta emlékeztető funkciójú (J. SOLTÉSZ 1981b: 37, 40).

2.2.1.2. 22 névrész (4,7%) vonatkozik valamilyen magyarországi vagy egykor magyarországi helynévre. Az országot nevezi meg például a *Magyarország* (2) és *Hungária* névrész, országrészre utal az *Erdélyi* (2), folyóra például a *Maros,* hegyre a *Hargita,* a legnagyobb csoport (10) azonban a századelőhöz hasonlóan helységre: *Kolozsvár, Pozsony, Szeged* (2), *Temesvár, Tihany, Vajdahunyad* stb. Mint látható, a névrészek között a trianoni szerződés által elcsatolt földrajzi egységeknek emléket állítók is szerepelnek, ez a névadási gyakorlat a hatóságilag rendezett belterületi neveknél jól ismert jelenség e korszakban (egyébiránt *Irredenta* nevű kávéház is működött ekkor a fővárosban).

2.2.1.3. A nemzeti vonatkozású emlékeztető nevek harmadik csoportjába magyarságot hangsúlyozó, nemzeti szimbólumoknak emléket állító névrészeket soroltunk (13; 2,8%): *Hazám, Magyar Korona, Magyar Nemzet, Magyar Világ* (2), *Nemzeti, Pátria, Turul* (2) stb.

2.2.2. Az emlékeztető szerepű névrészek külföldi vonatkozásúak is lehetnek (71; 15,3%).

2.2.2.1. Csupán egyetlen új névrész vezethető vissza külföldi történelmi alakra: *Dubarry*.

2.2.2.2. A külföldi vonatkozású emlékeztető névrészek között a földrajzi helyekre utalók aránya a legnagyobb (53; 11,4%). A vendéglátó- és a szórakoztatóipar mind a mai napig szívesen él ezzel a névadási móddal, főként az egzotikusnak, romantikusnak tartott helyek, például az olasz és francia Riviéra településneveit használja fel (pl. LINNEMAN–FETHER 1964: 198–9, BOZSIK 1993: 134, RAENTO–DOUGLASS 2001: 5–6, 9–10); a névválasztás mögött sokszor a külföldi helyhez kapcsolódó különös esemény vagy személyes élmény rejlik (pl. LINNEMAN–FETHER 1964: 198–200). E névtípus a budapesti eszpresszó- és kávézónevek között a század folyamán később szintén megtalálható (POSGAY 1980: 242, 1997: 591; J. SOLTÉSZ 1981a: 408).

A legtöbb (34) névrész települést jelöl, például *Luxor, Milanó, Ostende* (2), *Sorrento, Stambul* – az utóbbi nevet 1931-ben vette fel egy, a Margit körút legelején működő kávéház, a névválasztáshoz a környék török emlékei mellett az is ötletet adhatott, hogy Gül Baba türbéje körül ekkor közép-európai muszlim központot akartak létrehozni (SALY 2005: 129). Ezen kívül neveztek el üzletet kontinensről (*Európa* [3]), tengerről (*Adria* [2]), különböző országokról, államokról (10; *America, Zanzibár, Tahiti* stb.), szigetről (pl. *Capri*).

A névrészek többsége (37) a századelőhöz hasonlóan szintén Európára, európai földrajzi helyre vonatkozik, közülük a legtöbb (12) most is Olaszországra, például *Ciro, Florenc ~ Flórenc.* Az olasz földrajzi nevek közkedveltsége részben abból adódik, hogy miként a század elején, úgy ekkor is előszeretettel adták az Adriai-tenger partja mentén lévő fürdő- és üdülőhelyek nevét üzleteknek: *Brioni, Lovrana, Pola* stb.; de az európai fürdő- és gyógyhelyekre utaló névrészek általában jellemzőek voltak az I. világháborút megelőző évekhez hasonlatosan: *Arosa, Biarritz, Helgoland, Lugano, Nizza* (2) stb. Olaszországot a névrészek gyakoriságában Franciaország (8; *Lyon, Paris* [2] stb.), Nagy-Britannia (3; pl. *London*) és Svájc (3; *Helvetia* stb.) követi. Az I. világháborúban szövetséges Ausztriára utaló földrajzi név az előző korszakokkal ellentétben most nincs az új névrészek között, s Németországra is csak egy vonatkozik *(Helgoland),* ez – az olasz és francia nevek dominanciája mellett – szintén eltérést jelent az I. világháború időszakától, amikor is ezek voltak a meghatározók. Európán kívüli helyet 16 névrész jelöl, új jelenségként a legtöbb az amerikai kontinensre utal (pl. Brazíliára, az egyik fő kávétermelő

helyre vonatkozik a *Rio, Santos* stb.), közöttük az Egyesült Államokra vonatkozók dominálnak (7): *Florida* (2), *Hollywood* (a kávéház egyébiránt a Hunnia Filmstúdióval szemben volt), *Miami* stb.

Az ide sorolt, valamint a magyar földrajzi helyeket jelölő névrészek (2.2.1.2.) esetében felmerülhet, hogy esetleg a konvencionális funkciójúakhoz is csoportosíthatók, amennyiben késői továbbélései egy korábbi névadási gyakorlatnak. Ugyanis a 16–17. század óta a vendégfogadók cégérét gyakran címezték más városok, országok címeréhez, hogy ezzel csalogassák az onnan érkező utazókat (BACH 1954: 228). A pesti fogadók közül is többet korábban hazai városokról neveztek el, s ez a szokás a külföldi vendégforgalom elindulásával a nagyobb európai városokra is kiterjedt (CSATKAI 1971: 14).

2.2.2.3. Néhány híres külföldi intézmény, épület után is neveztek el üzletet (7; 1,5%). Az orosz cári uralkodócsalád szentpétervári egykori rezidenciája, a Téli Palota művészeti gyűjteményének állított emléket a Podmaniczky utcai *Ermitage* kávéház, amely a cári Oroszország menekültjeinek helye volt az 1920-as évek legelején (Bécsi Magyar Újság 1922. máj. 24: 5) – a névadásban a névrész 'remetelak, magányos házikó' köznévi jelentése is szerepet játszhatott. A *Chat Noir* és *Moulin Rouge* névrészek jelentésük alapján ('fekete macska', 'vörös malom') tipikus cégérnevek, mivel azonban francia formában szerepelnek, inkább a montmartre-i kocsmából átalakított első párizsi kabaré, illetve a szintén párizsi híres mulató állhatott a névválasztás mögött (az előbbi budapesti kávéházban kabaré is működött, az utóbbi pedig mulató is volt). A *Savoy* kávéház megkülönböztető névrésze a személy- vagy helynévi vonatkozású emlékeztető névrészek közé is tartozhatna, de minthogy nem francia vagy olasz, hanem angol alakban szerepel, feltételezhetően az azonos nevű híres londoni színházra és szállóra utalhatott. Stb.

Az ehhez hasonló elnevezések többségénél természetesen mindig felmerülhet az a probléma, kiről, miről kapta pontosan nevét az üzlet. Ha egy nagyobb városban lévő vendéglátó- vagy szórakoztatóipari létesítmény népszerűségre tesz szert, nevét máshol lévő hasonló intézmények is felveszik (ezt a szállodaiparral kapcsolatban l. MENCKEN 1963: 670, LINNEMAN–FETHER 1964: 197). Ha pedig a korábbi létesítmény neve maga is névátvitellel keletkezett (pl. egy földrajzi hely vagy egy személy nevét kölcsönözte az intézmény), akkor az újabbak esetében már nehéz ténylegesen megállapítani a név eredetét. Az 1910-es években például működött *Tivoli* néven egy kávéház Budapesten. Az elnevezés a 19. század eleje óta egyre nagyobb népszerűségre tett szert fokozatosan Nyugat- és Észak-Európában, valamint az angol nyelvterületen a különböző vendéglátó és szórakoztató létesítmények körében, s később már üzleteknek is gyakran adták ezt a nevet, sőt helynév is vált belőle sok helyen (RAUP 1974: 36–9, RENTENAAR 1976: 26–9). A budapesti kávéház ugyan kölcsönözhette nevét közvetlenül a Hadrianus-villa romjáról és a kertjéről híres itáliai településről, de egyesek szerint annak hátterében, hogy e név a szórakozóhelyek között széles körben elterjedt, az 1796-ban létesített és Európa-szerte igen ismert párizsi szórakoztató központ, a Jardin de Tivoli vidámpark állhatott (RENTENAAR 1976: 26–9).

Ennek megfelelően nem minden esetben húzható éles határ az ebbe az altípusba és főleg a külföldi földrajzi névi vonatkozású emlékeztető elnevezésekhez (2.2.2.2.) sorolt névrészek között, de a nemzetközi vándornevek alá (2.1.3.) és az ide csoportosított névrészek közt szintén lehetnek átfedések.

2.2.2.4. Népnévből is lett üzletnévrész (5; 1,1%): *Angol, Francais* (2) stb.

2.2.2.5. Néhány külföldi vonatkozású egyéb névrész is fellelhető még az emlékeztető funkciójúak között (5; 1,1%), például *Nemes Lord, Török Császár.*

2.2.3. Egy üzlet alapítójáról kapta nevét. Hangl Márton 1869-ben bérbe vette a pesti Vigadó kávéházát, az előtte lévő téren pedig kioszkot létesített; a Vigadó kioszknak az 1930-as évek elején akkori tulajdonosai a *Hangli* nevet adták a néhai alapítóra emlékeztetve, bár valójában csak egy népi használatú nevet emeltek hivatalossá, az üzletet ugyanis nem hivatalosan korábban is így hívták (BALLA 1927: 107–8, BALLAI szerk. 1943: 396). (MEZŐ [1970: 63] motiváltnak tartja a denotátummal a névadást megelőzően szoros kapcsolatban álló személyről nyert neveket, a távoli belső motiváció esete alá sorolja őket.)

2.2.4. Egy kávéházat védőszentről neveztek el. A *Flórián* kávéháznevet korábban a velencei Caffè Floriannal hozták összefüggésbe (BEVILAQUA 1/1: 156) annak ellenére, hogy a korabeli címtárakban is többnyire ékezetekkel szerepel; nemrég kiderült azonban, az elnevezés Szent Flóriánra, a tűzoltók védőszentjére vonatkozik, a névválasztás hátterében pedig az húzódik meg, hogy a tulajdonos apósa tűzoltó volt (SALY 2005: 139). (A vallásos jellegű szimbolikus neveknek, a szentek attribútumai utáni elnevezéseknek ugyan a fogadók körében is volt hagyománya [JEHLE 1996: 1602], a szentnevek azonban inkább a katolikus egyház üzemeltette, illetve szerzetesek, apácák működtette intézményekre [vö. J. SOLTÉSZ 1981b: 38], az üzletek közül a patikákra voltak jellemzők [ÖRDÖG 1996: 57–8]), így e névrészt nem soroltuk a konvencionális funkciójúak közé.)

2.2.5. Mindössze négy elvont fogalom szerepel az emlékeztető névrészek között (0,6%). A *Liberté* és az *Ujvilág* megkülönböztető elem az 1920-as évek legelején, közvetlenül a világháború és a Tanácsköztársaság után bukkant fel a címtárakban, *Uj Világ*ra pedig a II. világháború alatt kereszteltek át egy kávéházat. Stb.

2.2.6. Néhány emlékeztető szerepű egyéb névrész is lelhető a korpuszban (9; 1,9%). Főként sporttal kapcsolatosakat találunk köztük, például *Sport* (3), *Yacht,* s ide soroltuk az *Olympia* megkülönböztető névrészt is, amelyet a Los Angeles-i olimpia évében, 1932-ben kapott egy kávéház. Az 1930-as évek első felében az akkor divatos egyik játékot is név örökítette meg (BEVILAQUA 1/2: 519): *Yo-Yo.* Stb.

2.3. A kávéháznak, eszpresszónak az üzemeltető (elnevező) által remélt jellegére hivatott utalni a névrészeknek egy kisebb típusa (20; 4,3%).

2.3.1. Az üzlet vélt színvonalát hangsúlyozza a *Jobb, Mint Otthon* megkülönböztető elem.

2.3.2. A névrész a kávéház, eszpresszó óhajtott hangulatára is utalhat (19; 4,1%), például *Éden* (4), *Intim* (4), *Kedélyes, Susogó, Vidám.* A századelőhöz hasonlóan most is több (3) *Otthon* elnevezésű kávéházat találunk, ami ekkor is kapcsolatba hozható azzal, hogy a kávéházak, mondhatni, az otthonpótlék szerepét töltötték be az emberek számára az otthoni szűkös élettér, a rossz lakásviszonyok következtében (VARGA–DÚLL 2001: 573–6).

2.4. A korszakban egy újfajta névrésztípus is megjelenik a budapesti eszpresszók között, melynek funkciója a potenciális vendég megszólítása; ilyen kapcsolatlétesítő a *Stop* megkülönböztető elem.

3. A meghatározatlan névrészek (14; 3%) csoportjába egyrészről azok kerültek, amelyek – mivel nem sikerült kiderítenünk a névadás indítékát – többféleképpen is elemezhetők, másrészről ide soroltuk a számunkra kategorizálhatatlan névrészeket is.

3.1. A többféleképpen magyarázható névrészekhez (11; 2,4%) tartoznak azon keresztnevek (7; *Árpád, Erzsébet, Zsigmond* stb.), amelyeknél nem tudtuk tisztázni, van-e kapcsolat a névrész funkciója és az elnevezett között. Az üzletnév lehetett a tulajdonos, üzemeltető vagy valamely hozzátartozójának, ismerősének keresztneve, de elképzelhető, hogy már egyfajta díszítő fantázianevek voltak ezek, amelyek (főként a nőiek) a múlt században később igen jellemzővé váltak a különböző vendéglátóhelyek, az eszpresszók körében is (POSGAY 1980: 242, 1997: 590–1; J. SOLTÉSZ 1981a: 408, 1981b: 39–40). Különösen a nem magyar helyesírású keresztneveknél valószínűsíthető az utóbbi *(Carmen, Clarisse, Victoria).* A keresztnevek egy része természetesen emlékeztető funkciójú, történelmi-mondai személyre vonatkozó megkülönböztető elem is lehetett, de például a *Victoria* a korábbi angol királynő és a győzelem istennője mellett magára a győzelem fogalmára is utalhatott.

A szintén ide sorolt *Mignon* névrész vonatkozhatott a kávéház méretére (’picinyke’), az üzletnek az elnevező által remélt hangulatára is utalhatott (’aranyos, kedves’), de esetleg az ott kapható termékek egyikét is jelölhette. A *Piccolo ~ Piccoló* megkülönböztető elem pedig vonatkozhatott a kis feketekávéra, a pincértanoncra és a kávéház méretére is. Stb.

3.2. Kategorizálhatatlan névrészek névválasztási motivációja számunkra ismeretlen (3; 0,6%): *Olasz Condor, Ypszilon ~ Ipszilon ~ Ypsilon* (esetleg motivált is lehetett a névrész, utalhatott talán a lipótvárosi Zoltán utca és Szabadság tér sarkán lévő kávéház alakjára vagy az üzlet körüli utcák Y-t formázó elrendezésére). A *Haen szoba* megkülönböztető elem részben lexikailag is azonosítatlan (hacsak nem üzemeltetőjének, Horváth Nándornak [MKÉ. 1930: 33] a monogramja rejtőzik benne), s az sem tudjuk meghatározni, egy- vagy kétrészes-e.

Mint a következő, összefoglaló táblázatból láthatjuk, a korszak új megkülönböztető névrészei anyagának összetétele eltér az I. világháborús periódusétól, ugyanakkor részben hasonlít a századelőéhez. Az 1914-et követő pár évvel ellentétben, amikor is az aktuális politikai események hatására megnövekedett a motiválatlan, az emlékeztető funkciójú névrészek aránya, ismét a motiváltak dominálnak (57,2%). Megterheltségük pont akkora, mint a század elején, noha 1920–44 között tovább folytatódott a tulajdonosra utalók gyakoriságának csökkenése. Ez részben abból adódott, hogy az üzlettulajdonosok közt a magánszemélyek mellett egyre több cég jelent meg, mint említettük. A motivált névrészek újbóli nagy aránya mögött főként a lokalizálók megterheltségének növekedése állt, e típus ugyanis a két világháború között vált a leggyakoribbá, az új névrészek több mint harmadát adta. A motivált névrészek arányának emelkedését kisebb részben az üzlet valamely tulajdonságára utalók megerősödése eredményezte, ez a névrészfajta is ekkor lett a legjellemzőbb (5,2%).

Főbb (jellemzőbb) névrésztípusok	A főbb névrésztípusok megoszlása korszakonként (%)				
	1899–1914 N = 956	1914–18		1920–44	
		Új N = 56	Összes N = 373	Új N = 465	Összes N = 662
MOTIVÁLT	**57,2**	**50,0**	**55,2**	**57,2**	**57,1**
Fajtajelölő	0,2	0,0	0,0	0,2	0,2
Tulajdonságra utaló	2,5	0,0	2,1	5,2	4,2
Külső körülményhez való viszony	54,5	50,0	53,1	51,8	52,7
Személyhez való viszony	*25,9*	*21,4*	*18,0*	*17,8*	*17,4*
Látogató	2,7	3,6	3,2	1,7	2,1
Tulajdonos, üzemeltető	23,2	17,9	14,7	16,1	15,3
Helyhez való viszony (lokalizáló)	*28,6*	*28,6*	*35,1*	*34,0*	*35,3*
ÁTTÉTELESEN MOTIVÁLT	**0,8**	**0,0**	**0,8**	**0,0**	**0,2**
MOTIVÁLATLAN	**36,8**	**50,0**	**41,0**	**39,8**	**40,2**
Konvencionális funkciójú	7,9	1,8	7,0	7,1	7,1
Emlékeztető funkciójú	27,7	46,4	31,6	28,2	28,7
Nemzeti vonatkozású	*12,8*	*19,6*	*13,9*	*9,7*	*11,2*
Külföldi vonatkozású	*11,9*	*23,2*	*13,7*	*15,3*	*14,0*
Egyéb	*3,0*	*3,6*	*4,0*	*3,2*	*3,5*
Remélt jellegre utaló	1,2	1,8	2,4	4,3	4,2
Megszólító	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2
MEGHATÁROZATLAN	**5,1**	**0,0**	**2,9**	**3,0**	**2,7**
ÖSSZESEN	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

A motiválatlan új névrészek aránya az I. világháborúhoz képest lényegesen, több mint 20%-kal csökkent. Noha az angol- és franciaellenes világháborús évekhez viszonyítva a nemzetközi vándornevek megterheltsége közel háromszorosra nőtt (5,2%), számottevően, csaknem 40%-kal mérséklődött az emlékeztető szerepű névrészek gyakorisága, különösen (50%-ot meghaladó mértékben) a nemzeti vonatkozásúaké. A külföldre utaló emlékeztető névrészeken belül a földrajzi nevek dominanciája ugyan továbbra is megmaradt (a három korszak teljes névrészanyagának 8,9, 16,1, ill. 11,4%-a), köztük azonban 1914–18-cal ellentétben ekkor már nem az I. világháborús szövetséges államokra, hanem a századelőhöz hasonlóan az Olaszországra és Franciaországra, valamint új jelenségként az Amerikára vonatkozók voltak a meghatározók.

Az 1920 utáni és a század eleji periódus névrészanyaga közti hasonlóságot mutatja a motivált névrészek arányának egyezése mellett, hogy a motiválatlan új névrészek két világháború közti gyakorisága (39,8%) csak annyival múlja felül a korábbi korszakbelit, amennyivel az üzlet óhajtott, vélt jellegére utaló névrészek aránya, amely 1920–44 között a legjelentősebb (4,3%), magasabb. A motiválatlan névrészek más nagyobb alcsoportjainak a megterheltsége ugyanis gyakorlatilag megegyezik a század elejivel. A konvencionális funkciójú névrészeken belül azonban eltér az egyes névrésztípusok aránya, a görög–római mitológiai alakokra utalók szinte már teljesen hiányoznak a két világháború között, míg a nemzetközi vándornevek csaknem másfélszer gyakoribbak (5,2%), mint a századelőn. A táblázatból látható, hogy a motiválatlan névrészek legszámottevőbb típu-

sa, az emlékeztető funkciójú névrészek jelentősebb alcsoportjainak a megterheltsége szintén különbözik: a nemzeti vonatkozásúak aránya nagyjából annyival kisebb ekkor, mint az I. világháború előtt, amennyivel a külföldre utalóké nagyobb.

Ha az 1920–44 közötti periódus összes névrészét nézzük, a két nagy csoport, a motivált és a motiválatlan névrészek megterheltsége ugyanabba az irányba mozdult el az I. világháborús periódushoz képest, mint az új névrészek esetében, ám láthatóan kisebb mértékben (itt nem vettük figyelembe a közvetlenül a világháború után, az 1920-as évek legelején lecserélt kávéháznevek névrészeit): a motiváltak aránya, ha nem is számottevően, de nőtt, míg a motiválatlanoké kissé csökkent. Az előbbi csoport növekedése hátterében leginkább az üzlet valamilyen tulajdonságára utaló névrészek húzódtak meg; e típus, mint ahogy az új névrészeknél is, ekkor lett a leggyakoribb (4,2%). Noha az új névrészek között csökkent a tulajdonosra utalók aránya, az összest tekintve kismértékű emelkedés figyelhető meg, vagyis az 1920 előtt is már meglévő ilyen névrészek közül aránylag sok maradt fenn a két világháború között. Ez azt jelzi (s találunk is erre példákat), hogy a tulajdonosváltás e nevek esetében sem vont maga után feltétlenül névcserét, az új üzemeltetők egy része ragaszkodott a már ismertté vált üzletelnevezéshez (vö. MAC AODHA 1995: 65). A motiváltakon belül az összes névrészt vizsgálva is a lokalizálók voltak a meghatározók. A motiválatlan névrészek közt a konvencionális funkciójúak gyakorisága ugyan szinte változatlan maradt az I. világháborúhoz képest, de a csoporton belül a görög–római mitológiai alakokra utalók háttérbe szorultak, s ezt főként a nemzetközi vándornevek megterheltségének növekedése ellensúlyozta, hasonlóan, mint az új névrészeknél. Az emlékeztető funkciójúak aránya az összes névrészt számba véve is csökkent a világháború elmúltával, de csak közel 10%-kal. Ennek oka szinte kizárólag a nemzeti vonatkozású névrészek megterheltségének mérséklődése volt, ugyanis a külföldre utalók aránya, az új névrészeknél látottakkal ellentétben, nagyon kis mértékben nőtt; az utóbbiak közt az összes névrészt vizsgálva is a helynevek alkották a legjelentősebb alcsoportot (10,7%). Az üzlet remélt jellegére utaló névrészek aránya az összes névrész esetében is a két világháború között lett a legnagyobb (4,2%).

A két világháború közti időszak összes névrészét a századelő korszakával összevetve azt találjuk, hogy a motivált névrészek gyakorisága megegyezik, mint ahogy az új névrészeknél is, a motiválatlanok arányszáma közti különbség pedig kisebb a század eleje és az I. világháborús időszak értékének eltéréséhez képest, tehát ebben a tekintetben is található hasonlóság a két periódus névrészanyagának összetételében.

Funkcionális-szemantikai szempontból összetett megkülönböztető elemek. – Mint korábban említettük, funkcionális-szemantikai szempontból összetett megkülönböztető elemeket is találunk, számuk azonban nem jelentős, a 452 új elemből mindössze 21 (4,6%). Ezek a minden esetben kétrészes megkülönböztető elemek a motiváció szempontjából két csoportba oszthatók. 16-nak mindkét névrésze motivált; a tulajdonosra és a kávéház helyére vonatkozik például a *Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Berlini téri,* a tulajdonosra és a kávéház környezetének növényzeti viszonyára a *Rajna Park* (Rajna László üzemeltette a Szilágyi Erzsébet fasorban), a kávéház helyére és jellegére a *Svábhegyi terrasz*, s a kávéház méretére utaló *Kis* névrészes elemek közül is idetartozik kettő, például a *Kis Baross* (a Baross utcában működött). Másik csoportjukba a vegyes összetételű, csak az egyik névrészükben motivált megkülönböztető elemek tartoznak (5),

például a *Budai Mátyás király*. (A megkülönböztető elem részei mind lehetnek motiválatlanok is, a két világháború közötti időszak korpuszában azonban ilyet nem találtunk.)

A korszak divatos megkülönböztető elemei. – A két világháború közötti összes, 645 kávéház- és eszpresszónévi megkülönböztető elem között 524 különbözőt találunk (egynek számítva a csak helyesírásukban eltérőket); egy névre átlagosan 1,23 előfordulás jut. Ez az I. világháborús időszak megterheltségi mutatójának értéket (1,09) meghaladva megközelíti a századelőét (1,27). A leggyakoribb budapesti üzletnévi megkülönböztető elemek az alábbiak voltak: *Budapesti Központi Általános Tejcsarnok* (8); *Otthon* (6); *Corvin, Intim* (5-5); *Casino, City, Éden, Európa, Hungária, Mocca, Sport* (4-4); *Adria, Corso ~ Korzó, Elite, Erzsébet, Korona, Központi, Magyarország, Magyar Világ, Polgári, Royal* (3-3). Ezenkívül hatvan egyéb elem kétszer szerepel a nyelvi anyagban. A leggyakoribb megkülönböztető elemeket az I. világháború és az azt megelőző periódus kedvelt elnevezéseivel (vö. HAVAS 2002: 37, 2005: 219) összevetve feltűnik, hogy a *Casino, Európa, Hungária, Korona, Központi* és *Otthon* megőrizte népszerűségét, míg újonnan került be a gyakoribbak közé a *City, Corvin, Éden, Intim* stb. (a leggyakoribb megkülönböztető elem, a *Budapesti Központi Általános Tejcsarnok* nagyszámú előfordulásának okát korában már említettük), a századelőhöz képest pedig elvesztette közkedveltségét például a *Victoria* (6-6); *Nemzeti, Rákóczi* (5-5); *Ámor, Andrássy, Budapest, Ipar, Piccolo* és *Zrínyi* (4-4).

A két világháború közötti korszak új megkülönböztető elemeinek megterheltségi mutatója kisebb (1,19), mint az összes elemé. Az új névanyag valamivel színesebb volt, mint a századelőn (1,27), de kevésbé változatos, mint az I. világháború alatt (1,06). A leggyakoribb budapesti új kávéház- és eszpresszónévi megkülönböztető elemek a következők: *Budapesti Központi Általános Tejcsarnok* (8); *Corvin* (5); *Casino, City, Éden, Intim, Otthon* (4-4); *Corso ~ Korzó, Elite, Európa, Mocca, Sport* (3-3). Láthatjuk, közülük számos a korszak összes megkülönböztető elemének népszerűségi listáján is megtalálható, viszont a *Korona* és *Központi* teljesen, míg például a *Hungária, Magyarország, Magyar Világ*, *Polgári* és *Royal* még inkább a századelő névadásának köszönheti ekkori gyakoriságát.

Idegen üzletnevek. – Az idegen köz- és mellékneveknek, igéknek, illetve a nem magyar vonatkozású tulajdonneveknek a két világháború között valamivel nagyobb az aránya az üzletek megkülönböztető névelemében, mint a századelőn és az I. világháború alatt: az új elnevezéseknél meghaladja a 30%-ot, de a korszak összes megkülönböztető eleme esetében is közel ekkora, ami elsősorban a külföldre utaló emlékeztető nevek és az intézménynévi nemzetközi vándornevek magas arányával függ össze. Ez feltehetőleg részben azzal magyarázható, hogy a magyarországi idegenforgalom fő központja Budapest volt, ahol a tulajdonosok törekedtek arra, hogy a nemzetközi trendekhez igazodva (vö. BALLA 1927: 182) a külföldi vendégek számára is vonzó neveket, könnyebben kiejthető és megérthető nemzetközi elnevezéseket adjanak, mint ahogy ezt – ha kisebb arányban is – már a 20. század elején is tették. (Ez a tendencia az 1990 utáni privatizációt követően újból megfigyelhető a budapesti kávézóknál is [vö. POSGAY 1997: 592], míg ezt közvetlenül megelőzően J. SOLTÉSZ [1988: 286] a fővárosi vendéglátó-ipari helyek neve közt még csak 5%-nyi idegenszerűnek nevezhetőt talált.)

Ezt mutatja az is, ha a korszak emlékeztető funkciójú budapesti üzletelnevezéseit röviden összevetjük az ország többi településének kávézneveivel. A két világháború közötti kávésipari évkönyvek közül a legtöbb nem fővárosi név az 1935–36-osban található (MKÉ. 1935–6: 26–41): 127 település 288 kávéháza szerepel a listában, közülük 106 azonban csak az üzemeltető neve és a hely jelzésével, így a megkülönböztető elemek száma csupán 182 (183 névrész). A legfeltűnőbb különbség, hogy míg a Budapesten kívüli területeken az emlékeztető funkciójú névrészeken belül a nemzeti vonatkozásúak dominálnak (az összes névrész 29,5% ilyen), addig a külföldre utalók megterheltsége elenyésző (2,2%). Budapesten ekkor ezek az arányok: 7,2 és 17,4%. Ez az eltérés természetesen azzal is összefügg, hogy a fővárosban az ország többi településéhez képest rengeteg kávéház üzemelt egy időben, és ha az országos szinten gyakori megkülönböztető elemek – melyek között számos sűrűn előforduló úgynevezett hazafias elnevezést is találunk (*Hungária* [12], *Korona* [11], *Nemzeti* [5], *Pannónia* [7] stb.) – Budapesten is nagy megterheltségűek lettek volna, az megnehezítette volna az üzletek azonosítását.

Az idegen üzletnevek kapcsán meg kell említenünk, hogy az I. világháborúhoz hasonlóan (vö. HAVAS 2005: 214–6) a második alatt ismét mozgalom indult a kávésipartestületen belül a kávéháznevek magyarosításáért. Ezt nem követte azonban olyan mértékű névcsere, hogy a mozikhoz hasonlóan (vö. HAVAS 2003) ekkor külön névadási korszakkal kellene számolnunk. 1942-ben a Budapesti Kávések Ipartestülete felhívást tett közzé, hogy a üzlettulajdonosok az idegen hangzású neveket magyarral cseréljék fel. A kezdeményezésre a június 24-i elöljárósági ülésen az alábbi névváltoztatásokat jelentették be: *Ceylon > Szeged, Hollywood > Hunnia, Kairó > Király, London > Nádor;* a szeptember 23-i ülésen pedig a volt *Santos* kávéház tulajdonosa közölte, hogy üzletét *Uj Világ*-ra keresztelte, amit szintén elismeréssel vett tudomásul az elöljáróság. Ezenkívül más névváltoztatások is szóba kerültek még – például a *Bagatelle* és a *Savoy* kávéház tulajdonosa is jelezte ilyen jellegű szándékát, a *Gresham-Veneziá*-é pedig már tényként jelentette be üzlete nevének *Ferenc József-téri*-re cserélését –, de ezek végül nem valósultak meg (Kávések Lapja, 1942. máj. 15: 5, júl. 1: 2, okt. 1: 3; Vendéglősök Lapja 1942. júl. 5: 2; Fogadó 1942. júl. 15: 4).

Akadt azonban olyan háborús szövetséges ország, ahol a korabeli sajtó szerint jóval nagyobb mértékű kávéháznév-változtatás zajlott le a világháború következtében. Olaszországban rendelettel tiltották meg, hogy a vendéglátó-ipari üzemek idegen nevet viseljenek, az addig gyakran felhasznált angol és francia személy- és helyneveket nem lehetett tovább alkalmazni a szállodák, vendéglők, kávéházak cégneveiben, „miáltal az olasz vendéglátóipar nemzeti jellege még inkább kidomborodik” – kommentálta a hírt a „Magyar Szállodás és Vendéglős” (1941. jan. 15: 5).

Összegzés. – Mint láthattuk, 1920–1944 között az I. világháborús korszakhoz képest 14,4%-kal megnőtt a motivált új névrészek aránya, így a motiválatlanokkal szemben ismét ezek váltak dominánssá. A lokalizáló névrészek még meghatározóbbak lettek, miközben a tulajdonost jelölők gyakorisága csökkent, noha az összes új névrésznek még így is több mint hatodát adták. Az emlékeztető szerepű új névrészeknek már nem jutott olyan fontos szerep, mint az I. világháború alatt, minden altípusuknak csökkent az aránya, ennek ellenére számottevő, az új névrészeknek közel kéthetedét kitevő csoportot alkottak. Köztük az ország Budapesten kívüli területeivel ellentétben nagyobb volt a külföldre utalók száma, mint a nemzeti vonatkozásúaké (arányuk nagyjából 3 : 2). Fő-

ként ennek és a nemzetközi vándornevek gyakorisága növekedésének következtében az idegen névrészek a két világháború között kerültek a legnagyobb arányban az üzletnévi megkülönböztető elemekbe. A korszak névanyaga sokszínűbbé vált azáltal, hogy két névtípusnak, az üzlet tulajdonságára vonatkozó, illetve elvárt jellegére utaló névrészeknek az aránya ekkor lett a legnagyobb. A változások folytán a korszak új névrészanyaga számos rokon vonást mutat a századelőével. Hasonló tendenciák figyelhetők meg, ha a periódus összes névrészének az anyagát nézzük, de a módosulások mértéke lényegesen kisebb volt; eltérés azonban, hogy a tulajdonost megjelölő és a külföldre utaló emlékeztető funkciójú névrészek gyakorisága kis mértékben nőtt a két világháború között.

Fontosabb források

A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) távbeszélő szaknévsora 1938, 1939, 1940, 1942, 1943. Budapest, 1938–40, 1942–43.

A budapesti és a Budapest környékén levő m. kir. távbeszélő-hálózatok előfizetőinek szaknévsora 1929, 1930, 1935, 1936. Budapest, 1929–30, 1935–36.

Általános címtár – pénzügyi, ipari és kereskedelmi szakcompass 1–3. Budapest, 1921.

Az állami távbeszélő-hálózat előfizetőinek foglalkozásuk szerint összeállított szaknévsora. Budapest és környéke. 1922. június hó. Budapest, 1922.

BpC. = *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1922–23,* 1928. Budapest, é. n.

BpKC. = *Budapest Székesfőváros Pénzintézeteinek, Vállalatainak, Iparosainak és Kereskedőinek kettős címtára.* Szerk. PETHEŐ KÁLMÁN. Budapest, [1940].

BpTel. = *A budapesti és a környékbeli magyar kir. távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsora. 1920. május hó.* Budapest, 1920.

Budapest és Budapest-környéki telefon szaknévsor 1935, 1936. Budapest, 1935–36.

Budapest utcanévjegyzék és idegenvezető címtár. Szerk. GÁLL PONGRÁC. H. n., [1942].

MKÉ. = *Magyar kávésipari évkönyv az […] évre 1926–1933, 1935/36, 1937–39, 1941, 1944.* Szerk. HAVAS NÁNDOR et al. Budapest (1932–39: Cegléd), é. n.

MKÉvk. = *Magyar kávések évkönyve az 1922 évre.* Szerk. BARTA MANÓ – HAVAS NÁNDOR. Budapest, 1922.

Országos telefon szaknévsor. I. rész. Budapest és környéke 1942, 1944. Budapest, é. n.

Vendégforgalmi évkönyv (idegenforgalmi útmutató) az 1941 évre. Szerk. HEIZER JENŐ JÁNOS et al. Budapest, é. n.

Hivatkozott irodalom

BACH, ADOLF 1954. *Deutsche Namenkunde* 2. *Die deutschen Ortsnamen* 2. Heidelberg.

BALLAI KÁROLY szerk. 1943. *A magyar vendéglátóipar története* 1. *A honfoglalás századától az 1848/49. szabadságharcig.* Budapest.

BALLA VILMOS 1927[2]. *A kávéforrás.* Budapest.

BEVILAQUA = BEVILAQUA BORSODY BÉLA – MAZSÁRY BÉLA 1935. *Pest-budai kávéházak. Kávé és kávémesterség 1538–1935.* 1–2. Budapest.

BÍRÓ ÁGNES 1985. A *Lurkó*-tól a *Gigoló*-ig. Az üzletnevekről. In: *Nyelvi divatok.* Szerk. BÍRÓ ÁGNES – TOLCSVAI NAGY GÁBOR. Budapest. 236–45.

BODOR FERENC 1992. *Pesti presszók.* Budapest.

BODOR FERENC 1992/2001. A pesti polgárság 20. századi színterei. In: UŐ: *Városkapu. Bodor Ferenc válogatott írásai.* Szerk. BODOR KATALIN. Budapest. 198–206.

BOZSIK GABRIELLA 1993. Az intézménynévszerű elnevezések nyelvi és helyesírási kérdései. In: *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 21. Tanulmányok a magyar nyelvről.* Szerk. V. RAISZ RÓZSA. Eger. 127–40.

BÖLCSKEI ANDREA 2006. Magyarországi szálláshelyek elnevezései. In: *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Szerk. MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN. Budapest. 238–45.

CSATKAI ENDRE 1971. *Cégérek*. Budapest.

GUNDEL IMRE – HARMATH JUDIT 1979. *A vendéglátás emlékei.* Budapest.

HAGEN, MONIKA 1969. Die deutschen Apothekennamen. Topographie, Typologie und Benennungsmotivik. *Deutsche Apotheker-Zeitung* 1655–65.

HÄRMÄ, JUHINA 2000. French business-names in contemporary Finnish. In: *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung, Trier, 12.–17. April 1993* 2. *Namensysteme im interkulturellen Vergleich.* Hrsg. DIETER KREMER – RUDOLF ŠRAMEK. Patronymica Romanica 15. Tübingen. 110–7.

HAVAS PÉTER 1997. Száz év budapesti mozinévdivatja. In: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Szerk. B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY. MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 581–9.

HAVAS PÉTER 2002. Budapesti kávéháznevek funkcionális-szemantikai vizsgálata a XIX–XX. század fordulójától az első világháborúig. *Névtani Értesítő* 24: 15–41.

HAVAS PÉTER 2003. Mozinév-magyarosítás Budapesten a második világháború alatt. In: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA. Budapest. 731–5.

HAVAS PÉTER 2005. Budapesti kávéháznevek az első világháborútól a Tanácsköztársaság időszakának végéig. *Névtani Értesítő* 27: 213–21.

HELLFRITZSCH, VOLKMAR 1987/1996. Zur Benennung von Apotheken und Drogerien. *Germanistische Linguistik* 129–30: 377–401.

HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debrecen.

JEHLE, LORENZ 1996. Gasthausnamen. In: *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik* 2. Hrsg. ERNST EICHLER et al. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 11.2. Berlin–New York. 1601–6.

KIS TAMÁS 1999. A kocsma- és csárdanevek keletkezésének típusai. *Névtani Értesítő* 21: 323–9.

LAKATOS ERIKA 1989. *Tata utcanevei.* MND. 83. Budapest.

LESTYÁN SÁNDOR 1955. *Utazás a fehér asztal körül.* Budapest.

LINNEMAN, WILLIAM R. – FETHER, HARRIET 1964. Miami Beach Hotel Names. *American Speech* 196–200.

MAC AODHA, BREANDÁN S. 1995. The Nature of Irish Pub-Names. *Nomina* 18: 63–75.

MENCKEN, H. L. 1963[4]. *The American Language.* London.

MEZŐ ANDRÁS 1970. A mesterséges földrajzi nevek motivációja. *Magyar Nyelvjárások* 16: 55–70.

MRT. = *Magyarországi Rendeletek Tára.* Sorozat. Budapest.

OTTO, STEPHAN 1993. Die Namen der Filmtheater im Verleihbezirk Frankfurt. *Muttersprache* 316–23.

ÖRDÖG FERENC 1996. Eltűnt patikaneveink nyomában. *Pannon Tükör* 4: 55–8.

PAP VERA ÁGNES 2001. Kávéházi belső tér 1880 és 1940 között. In: *„Budapest nagykávéház”*. Szerk. SALY NOÉMI. Budapest. 57–77.

PELCZÉDER KATALIN 2005. Veszprém megyei üzletnevek funkcionális-szemantikai vizsgálata. *Névtani Értesítő* 27: 221–30.

POSGAY ILDIKÓ 1980. Az intézménynevek egy csoportjáról. In: *Név és társadalom.* Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE. MNyTK. 160. Budapest. 241–3.

POSGAY ILDIKÓ 1997. Búcsú a pesti presszóktól. In: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Szerk. B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY. MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 589–92.

PROHÁSZKA JÁNOS szerk. 1942. *Nyolcvan esztendő 1862–1942. A Budapesti Kávémérők és Kifőzők Ipartársulatának jubileumi évkönyve.* Budapest.
RAENTO, PAULIINA – DOUGLASS, WILLIAM A. 2001. The Naming of Gaming. *Names* 1–35.
RAUP, H. F. 1974. *Tivoli:* a Place-Name of Special Connotation. *Names* 34–9.
RENTENAAR, ROB 1976. How Danish is Tivoli? *Names* 24–9.
SALY NOÉMI 2005. *Törzskávéházamból zenés kávéházba. Séta a budapesti körutakon.* Budapest.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1981a. Az intézménynevek megkülönböztető (egyedítő) elemének típusairól. *Magyar Nyelvőr* 407–13.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1981b. Személynevek az intézménynevekben. *Névtani Értesítő* 5: 34–42.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1988. A cégnevek magyarságáért. *Magyar Nyelvőr* 280–6.
URBÁN TERÉZ 1978. *Nyíregyháza utcanevei.* MND. 8. Budapest.
VARGA VIOLETTA – DÚLL ANDREA 2001. „Kávéház te vagy a hazám, s immár egyetlen otthonom". Budapest kávéházai a századfordulón – környezetpszichológiai megközelítésben. *Magyar Pszichológiai Szemle* 557–92.
WILHELM, ALBERT A. 1988. Pretty Is as Pretty Says: The Rhetoric of Beauty Salon Names. *Names* 61–8.

HAVAS PÉTER

PÉTER HAVAS, **Names of cafés and coffee bars in Budapest (1920–1944)**

The study examining the names of cafés and coffee bars used in the period between the two world wars first describes the basic constituents of the names as well as the legal regulations referring to them. The author gives the functional-semantic classification of the new names emerged in the period comparing the frequency of their types with the frequency of name types in the previous period between the turn of the century and the end of the First World War. The most important changes: in contrast with the war years the motivated names become dominant again over the unmotivated ones (57,2%). The proportion of names of localizing function increases to 34%, whilst that of names referring to the owner is reduced to 16,1%. Names of reminding function are much less characteristic now (28,2%) than during the war. In Budapest as opposed to other parts of the country in the last group foreign-related names are more common than Hungarian-related ones (their proportion is 3 : 2). As a result of this and the increase in frequency of internationally used shop names, the proportion of foreign names in the period is around 30%. These changes make the names of the period similar to those of the first few years of the century. Similar tendencies can be observed with respect to the complete name stock (new and old names) of the period, though the speed of change is much slower in these years than in the war period. Finally, the most fashionable names of the era are discussed.